SETSCI Conference Indexing System,
Volume 3 (2018), 1001-1009

ISAS 2018-Winter
2nd International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies
November 30 – December 2, 2018, Samsun, Turkey

Modernleşme ve Cumhuriyet'in Kamusal Mekân Dönüşümü Sürecinde Kütahya Cumhuriyet Meydanı'nın İncelenmesi

Özgün Özbudak[*1], Feride Önal [2]

[1] Department of Arhitecture, Istanbul Gedik University, Istanbul, Turkey
[2] Department of Arhitecture, Istanbul Gedik University, Istanbul, Turkey
[*]Corresponding author: ozgun.ozbudak@gedik.edu.tr
[+]Speaker: ozgun.ozbudak@gedik.edu.tr
Presentation/Paper Type: Oral / Full Paper

Özet **–** Kale etrafında tarihi çekirdek ve doğu batı yönünde yayılma gösteren Kütahya kenti, çok sayıda kültürü bir arada barındıran zengin bir tarihi geçmişe sahip olup, farklı dönemlere ait kentsel doku ve mimari eserlere ev sahipliği yapmaktadır. Cumhuriyet Dönemi ile birlikte savaştan çıkmış olan ülkede, kentlerin modernleşmesi için çeşitli alanlarda çalışmalar yapılmaya başlanılmış, kentsel ve bölgesel kalkınma modelleri oluşturulmuştur. Kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşmesi için yapılan bu çalışmalarda, bütüncül bir planlama anlayışı ile kentlerin çağdaş bir nitelik kazanarak "temizlik, sağlık ve güzellik" imgelerinin önemine vurgu yapılmıştır. Hazırlanan planlar aracılığıyla kentleri modernleştirerek bu kavramları yaşatan kentler oluşturulması hedeflenmiştir. Bu planlamalarla oluşturulan geniş caddeler, meydanlar, kamu yapıları aracılığı ile modern bir Cumhuriyet kenti görünümüne ve yaşantısına ulaşılması amaçlanmıştır. Günümüzde hızlı kentleşme ve kentsel dönüşüm hareketleri ile değişime uğramakta olan Kütahya kentinde, öncelikle tarihi ve kentsel doku üzerinde büyük değişimler yaşanmaktadır. Cumhuriyet Dönemi mimari ve kentsel mirası bağlamında kent belleğinde önemli bir yeri olan Cumhuriyet (Vazo) Meydanı'nın 1955-1980 yılları ve günümüz kent planları aracılığıyla yapılacak analizi ile geçmişten günümüze kadar geçirdiği değişikliklerin irdelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler – Kütahya, Cumhuriyet Meydanı, Kent dokusu, Kentsel mekânsal değişim.

**Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı'nda Prof. Dr. Feride Önal danışmanlığında yürütülen "Kütahya'nın Kent İmgesi Bağlamında İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.*

Anaylsis of Kütahya Cumhuriyet Square in the Process of Public Space Transformation of the Republic and Modernization

Abstract **–** Kütahya city which has a historical core around the castle and a spreadıng on east west direction, has a rich history that contains many cultures together, and hosts architectural works of different periods and urban textures. After the war, the country started to work in various fields for the modernization of cities. Urban and regional development models have been established. Turkey established in this study for the modernization of the Republic, winning with a holistic understanding of a contemporary nature of urban planning "cleanliness, health and beauty" has been emphasizing the importance of image. By means of the plans prepared, it is aimed to create cities that modernize the cities and make these concepts live. It was aimed to reach the appearance and life of a modern Republic city through large streets, squares and public buildings formed by these plans. Today Kütahya city, which has been transformed by rapid urbanization and urban transformation movements, there are great changes in historical and urban texture. The analysis of the Cumhuriyet (Vazo) Square, which has an important place in the memory of the city in the context of the architectural and urban heritage of the Republican Period, with the analysis of the years 1955-1980 and today's urban plans, aims to examine the changes that have been made since the past.

Keywords – Kütahya, Cumhuriyet Square, Urban pattern, Urban spatial change.

I. GİRİŞ

Cumhuriyet sonrasında savaştan çıkmış olan ülkede, kentlerin modernleşmesi için çeşitli alanlarda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşmesi için yapılan bu çalışmalarda, Batı örnek alınarak kentlere modern bir görünümün kazandırılması amaçlanmıştır. Tekeli [1], bu çalışmaların farklılıklar içermekle birlikte, Osmanlı'nın Tanzimat döneminde başlanmış olan modernleşme çalışmalarının devamı niteliğinde olduğunu belirtmektedir. Tanzimat döneminde başlayan üst yapının yenilenmesi çalışması Cumhuriyet döneminde yapıların tümünde ve toplumda dönüştürücü bir şekilde uygulanmıştır. Kentler, modern yaşantıyı sağlayan "temizlik", "sağlık" ve "güzellik" imgelerini yaşatırken, toplumun da bu kentlerin aydın, çağdaş bireyleri olarak, ülkenin, muasır medeniyetler seviyesine taşınması amaçlanmıştır [1].

Tanzimat dönemi ile başlayan, sonrasında Cumhuriyet dönemi ile devam eden, ülke genelinde çalışmalarla ulaşılmak istenen modern kent yaşantısının hayata geçirilmesi için, Kütahya kentinde de uygulamalar yapılmıştır. Kütahya'da, bu çalışmaların sonucunda ortaya çıkan değişimin izlerinin, kent dokusunda ve yaşamında nasıl algılandığının Osmanlı öncesinden başlanarak Cumhuriyet'e ve günümüze kadar olan dönemlerde incelenmesi amaçlanmıştır. Cumhuriyetle birlikte imar planı yapılan kentin Doğu-Batı yönünde büyümesi öngörülmüştür. Bu büyümenin geniş caddeler, meydanlar, kamu yapıları aracılığı ile modern bir Cumhuriyet kenti görünümünde ve yaşantısında sürmesinin amaçlandığı görülmektedir.

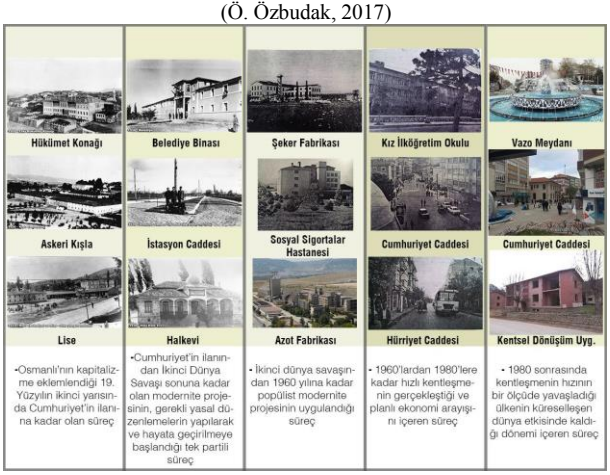
Güçlü bir tarihi geçmişe sahip olan Kütahya kentinin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için; sahip olduğu tarihi değerlerin büyük oranda günümüze kadar geldiğinin, tarihi çekirdeğin hala korunduğunun ve geçmişten günümüze ne gibi değişiklikler geçirdiğinin gösterilmesi önem taşımaktadır. Günümüzde, Cumhuriyet öncesinde başlayan ve sonrasında devam eden, kentin çağdaş bir görünüme ulaşması çalışmalarının farklılıklar barındırsa da aralarında bir devamlılığın olduğu düşünülebilmektedir. Cumhuriyet döneminde imar planı yapılan kentte meydanlar, caddeler ve kentin bölümlere ayrılması ile oluşturulan kent mekânları incelenerek, geçmişten günümüze imgenin nasıl bir değişim geçirdiğinin gösterilmesi önem taşımaktadır. Cumhuriyet dönemi planı ve kentsel sit planı ile kentin tarihi çekirdeği büyük oranda korunmuş ve yapılaşma doğu/batı yönüne doğru yayılmıştır. Günümüzde hızlı yapılaşma, kentin kuzey yönüne doğru ilerlemeye başlaması ve kentsel dönüşüm hareketi ile çok katlı yapılar, yenilenen yollar, yerleri ve yönleri değiştirilen caddeler ile kent bozulmaya açık bir duruma gelmektedir. Bu durumun incelenerek ortaya konması kentin gelecek kuşaklara aktarılması için önem taşımaktadır.

II. YÖNTEM

Tekeli [1], Türkiye Cumhuriyeti'nin kentsel gelişme sürecini beş döneme ayırarak incelemiştir.

- Osmanlı'nın kapitalizme eklemlendiği 19. Yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreç,
- Cumhuriyet'in ilanından İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan modernite projesinin, gerekli yasal düzenlemelerin yapılarak ve hayata geçirilmeye başlandığı tek partili süreç,
- İkinci dünya savaşından 1960 yılına kadar popülist modernite projesinin uygulandığı süreç,
- 1960'lardan 1980'lere kadar hızlı kentleşmenin gerçekleştiği ve planlı ekonomi arayışını içeren süreç,
- 1980 sonrasında kentleşmenin hızının bir ölçüde yavaşladığı ülkenin küreselleşen dünya etkisinde kaldığı dönemi içeren süreç olarak ayrılmıştır.

Çizelge 2.1 Kütahya'nın Tanzimat ve Cumhuriyet'ten günümüze dönemleri (Ö. Özbudak, 2017)

Çalışmada Kütahya Cumhuriyet Meydanı incelenirken bu sıralama esas alınmıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi ve 1960 yılına kadarki süreç birleştirilerek verildikten sonra, 1960 yılından itibaren kentin hızlı bir şekilde büyüdüğü, günümüzdeki halini almaya başladığı dönemler ve günümüzdeki durumu incelenmiştir. Kentin süreçleri incelenirken, geçmiş yıllara ait fotoğraflar ile günümüzde aynı açıdan çekilmiş fotoğraflar yan yana getirilerek mekânsal ve dokusal değişimin analizi yapılmıştır.

Çalışmada kentin elde edilen 1955, 1980 ve günümüz planları bilgisayar ortamında tekrar düzenlenerek Kevin Lynch'in [2] imgelenebilir bir kentin beş öğesi aracılığı ile incelenmiştir.

III. TÜRKİYE CUMHURYETİ MODERNLEŞME VE KENTLEŞMESİ

Türkiye Cumhuriyeti çağdaşlaşma ve modernite projesini kuruluşundan itibaren köklü değişikliklerle uygulmaya çalışmıştır. Dört ana boyut ile tanımlanabilen bu projenin ilk boyutunu bilgi, ahlak ve sanat gibi kavramlar oluştururken, ikinci boyutu ekonomik gelişme sanayileşme hareketi, üçüncü boyutu ulus devletin ve demokrasinin kurumsallaşması, dördüncü boyutu kanun karşısında eşit, haklarının bilincinde özgür yurttaş kavramı oluşturmaktır [1].

Bu modernite projesi aynı zamanda kentleşme ve kentlileşmeyi içeren bir projedir. Toprağa bağlı kırsal nüfusun sanayileşme ile birlikte kentlere göç etmesi kentleşmeyi hızlandırırken, kentlerde yaşamaya başlayan bu nufüs yeni değerleri benimseyerek, sosyal ve kültürel olarak da bir değişim geçirerek kentlileşme kavramı ortaya çıkacaktır [1].

Bu durumda Cumhuriyet Devrimi Osmanlı'dan çeperden merkeze tek yönlü artı değer akışının olduğu bağımlı bir kentsel örüntü, zayıf bir belediyecilik geleneği ve parçacıl planlama pratiği devralmıştır. Cumhuriyet'İn kurucu kadrosunun yarı-çevre modernizmi deneyimine karşı tezi, bağımsızlıkçı ve ulusal kalkınmacı ilkelerle biçimlenen; dengeli bölgesel kalkınma, bütüncül kontrol amacıyla Anadolu yerleşimlerinin "demir ağlar politikası" ile birbirine bağlanması ve başkentin yerinin seçimi ve imarı stratejileri olarak tanımlanmaktadır. Slogan olmaktan öte olan "demir ağlar" söylemi ülkenin azgelişmişliğinin okunabildiği

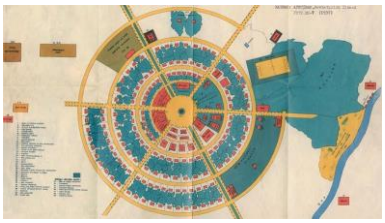
koloniyal çevrelerden merkeze doğru ağaç sisteminde demiryollarının karşısında ulusalcı bir model olarak konumlandırılmıştır [3].

Ankara'da planlanan yaşam biçimi, dışa bağımlı ve levanten yaşam şeklinin belirlediği İstsanbul'un kozmopolit yapısının aksine, kontrol edilebilir ve homojen yapısıyla tamamıyla farklıdır. Ankara ve diğer kentler için planlanan kentsel mekân tasarımı, düşük yoğunluklu ve bahçeli konut alanlarından oluşan bir kentsel dokuyu amaçlamaktadır. Atatürk'ün 1935 Kasım tarihi Kamutay'ın beşinci dönem açılışında yaptığı konuşmada; "Türk ülkesi içinde köylere varıncaya kadar küçük büyük bütün şehirlerimizin birer genlik ve bayındırlık göreyi olması önde tuttuğumuz amaçlardandır. Türk'e ev ve bark olan her yer sağlığın, temizliğin, güzelliğin, modern kültürün örneği olacaktır." diyerek Cumhuriyet modernleşmesi ile kentlerde ulaşılmak istenen imgeyi betimlemektedir. Bu kent imgesi, çoğunluğunu Balkan kökenli kurucu kadronun Anadolu'da Balkan kenti kurma istemi olarak yorumlanabilmektedir [3].

Kütahya İmar Planı: Kütahya için yapılan ilk imar planı için mimarlık dergisinde yayınlanan bildiride kentin ilk imar planı ile ilgili yorumlar; "Cumhuriyet devrinde hazırlanmış bazı imar planlarını örnek olarak inceledik. Bunlarda eski dokunun korunması yönünde pek az karara rastlıyoruz. Hatta Kütahya'nın ilk planı gibi bazı ifrat örneklerde, şehrin tamamen yenilenmesi ve bu arada eski mahallelerin olduğu gibi yıkılması önerilmektedir. Bereket versin, her tür gerçekçilikten yoksun bu tip planlar hiçbir vakit uygulanamamıştır." olarak aktarılmıştır [4].

1948 yılında hazırlanmış olan Kütahya'nın ilk imar planı tarihi çevreyi göz ardı etmesi, sebebiyle eleştiri almıştır. Planlanan yol akslarının mevcut tarihi dokudaki yol aksları ile benzerliğinin bulunmaması batıyı taklit etmek olarak eleştirilmiştir. Bu planın gerçek dışı bulunarak uygulanmadığı belirtilmişir [5].

Cumhuriyet modernleşmesi ile ülkenin kalkındırılması amaçlanan kırsal alanları için planlandığı düşünülen Kazım Dirik'in "İdeal Köy Projesi"nde kırsal yerleşim için henüz kentlerde bile o sayıda kamu yapısı olmazken kırsal alanda 48 farklı işlevde yapı içermesi ütopik bulunmuştur [6].

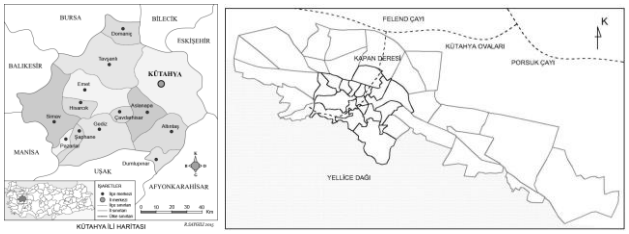

Şekil 3.2 İdeal Köy Projesi [6]

Cumhuriyet ile modernizmin halka benimsetilmesi ve bu yaşantıya alışmaya başlayabilmeleri için bu tür projeler yayınlanmıştır [7]. Kütahya kent planının da benzer eleştiriler alması, iki durum arasında ortak nokta olan modernleşmenin halka hızlı bir şekilde benimsetilmesi amacını gösterdiği düşünülebilir.

IV. Kentin Konumu ve Özellikleri

Konum: Kütahya, Ege bölgesinin İçbatı Anadolu bölümü içinde yer almaktadır. Kentin bulunduğu konum, İç Anadolu bölgesi ile Asıl Ege bölümü arasında eşik durumundadır.

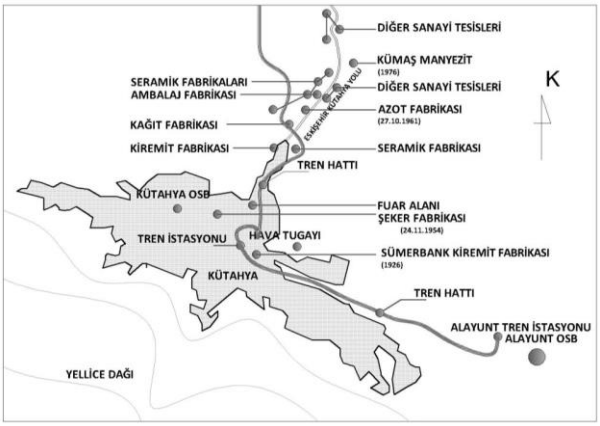
Şekil 3.2 Kütahya ili haritası [8] ve kentin konumu (Ö. Özbudak, 2018)

Yellice dağına yaslanmış olan Kütahya'nın çekirdek yerleşimini kuzey-güney doğrultusunda ikiye bölen Kapan Deresi, ovada Felend çayı ile birleşerek Porsuk ve Sakarya Nehirlerine ulaşmaktadır. Kütahya iklim bitki örtüsü ve yağış bakımından Ege, Marmara ve İç Anadolu bölgelerinin çeşitli özelliklerini gösterir. Bu yüzden iklim yağış bitki örtüsü bakımından tek bir bölgeye bağlanamamakla birlikte bunlardan ayrı da düşünülememektedir.

Nüfus: Cumhuriyet döneminde 1927 yılı ilk nüfus sayımında 17.300 olan kent nüfusu 1950'ye kadar fazla değişmemiştir. Bu dönemden sonra hızlı artışlar görülmektedir. (1955:27.000; 1960:39.700; 1965:49.300; 1970:62.000; 1975:82.400; 1980:99.400; 1985: 118.773; 1990: 130.944; 2000: 166.665; 2007: 212.934; 2015: 236.096) [9], [10]. 1950-1960 yılları arasındaki hızlı artışın nedeni kentin sanayileşme hızının artmasına bağlanabilir. Bu yıllarda açılan Şeker Fabrikası, Azot Fabrikası gibi sanayi tesisleri, kentin göç alarak kırsal nüfusun kente yerleşmeye başlamasına neden olmuştur.

Ekonomi ve Sanayi: 1980 yılında ekonomik faaliyetlerde tarım başta gelmektedir. Kır nüfusunun çoğunlukta olması bunu göstermektedir. Cumhuriyet döneminde Kütahya-Balıkesir demiryolunun 1932 yılında tamamlanarak Kütahya'ya direkt ulaşımın sağlanması ve karayollarının yapılması, kentin konumu itibariyle bir düğüm noktası olarak önemini artırmıştır [9].

Sanayi Tesisleri: İldeki sanayi tesisleri merkez çevresinde toplanmışlardır. Cumhuriyet dönemi ve sonrasında kurulan Azot Fabrikası (kuruluş tarihi: 27.10.1961), Kütahya Şeker Fabrikası (kuruluş tarihi: 24.11.1954), Sümerbank Tuğla Kiremit Fabrikası (kuruluş tarihi: 1926), Seramik Fabrikaları bu tesislerin başlıcalarıdır [11].

Şekil 3.3 Kütahya sanayi yapıları (Ö. Özbudak 2018)

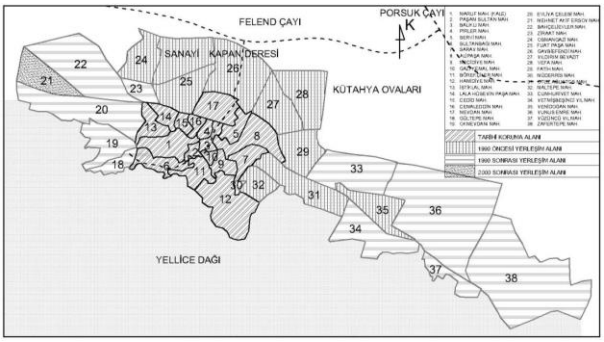
Kentin Mimari Yapısı: Kütahya kenti için mimari araştırmalar 1975 yılında başlamış günümüze kadar devam etmiştir. Kotiaeion, Kotiaion, Cotyaeium Cotyaeum ve Cotyaium gibi isimlerle rastlanan kentin tarihi M.Ö. VI. yy. a kadar dayandırılabilmekteyse de kuruluş hakkında kesin bilgiye ulaşılamamaktadır [12].

Şehre hâkim tepede kurulmuş olan kalenin Bizans döneminde inşa edildiği kabul edilmekle birlikte günümüzde kale sınırları içinde Bizans döneminden kilise, mozaik ya da nakış işi gibi kalıntı görülmemektedir. Kent merkezinin Türk devrinde iskânı, kalenin doğu eteklerinde ilk çekirdeğini oluşturmuştur [12].

Şekil 3.4 Kütahya Kalesi ve doğu etekleri çevresi [13]

Kent merkezi 38 mahalleden oluşmakta bu mahallelerin 17'si tarihi koruma alanının sınırlarını oluştururken, 9'u 1990 yılı öncesi mahalleleri, 11'i 1990 sonrası mahallelerini, 1'i de 2000 yılı sonrasını oluşturmaktadır [14].

Şekil 3.5 Kütahya kenti Bayartan'dan [14] düzenlenerek yıllara göre mahalle yerleşimleri (Ö. Özbudak, 2018)

Kalenin içinde bulunduğu Maruf mahallesinin zamanında önemli bir yerleşim yeri olduğu bilinse de günümüzde yapılaşmaya uygun olmayıp az sayıda konut bulunmaktadır. Güneyde Hıdırlık tepesi ve arkasındaki yükselti ile kapanmış olan kent doğu-batı yönünde gelişme göstermiştir. Bu şekilde doğu-batı yönünde bir gelişme sayesinde kale etrafında konumlanmış olan tarihi dokunun bozulmasının önüne geçilmiş ve bu bölgeyi rahatlatmıştır. Günümüzde de kentte anıtları, geleneksel konutları, tarihi çekirdeği ve çeşmeleri deneyimleyebilmek mümkün olmuştur [8].

Şekil 3.6 Kentin tarihi koruma alanı ve çevresi (Ö. Özbudak, 2018)

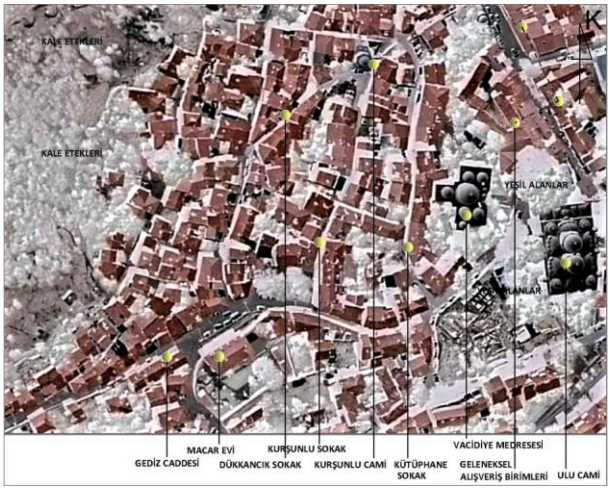
Tarihi koruma alanı ve çevresini; kale, kalenin etekleri ve çevresi oluşturmaktadır. Bu alanda kentin tarihi yapıları ve geleneksel Kütahya evleri bulunmaktadır. Yellice Dağı ve kale yapılaşmaya müsait olmayan yüksek eğimli alanlardır. Yerleşim bu dağ ve tepenin eteklerinden başlayarak düz alanlara doğru yayılmaktadır. Kale eteklerinde sokak dokusu organik formda ve eğime paralel bir yönde yayılmaktadır. Kale eteklerinden uzaklaştıkça tarihi koruma çevresi yerini, yapım tarihleri günümüze yaklaşan, geniş açıklıklı, ışınsal caddelerin, gridal formda yerleşim alanlarının yoğunlaşmaya başladığı kent birimlerine bırakmaktadır.

Kütahya'nın tarihi kent dokusu büyük oranda günümüze kadar ulaşmıştır. Kentin eski merkez noktasını Ulu Cami ve çevresi oluştururken günümüze doğru bu alan Vazo Meydanı'na doğru ilerlemiş bu alanda yeni merkezler oluşturmuştur. Cumhuriyet Meydanı (Vazo) ve çevresi yönetim birimlerinin ağırlıkta olduğu, etrafında alışveriş alanlarından oluşmuş bir kentsel mekândır. Ulu Cami ve çevresi daha çok geleneksel zanaat ve alışveriş birimlerinin olduğu, günümüzde de bu özelliğini canlı bir şekilde sürdüren bir kentsel mekândır. Bu durum, artan alışveriş merkezlerinin cazibe merkezi olarak düşünülmesine rağmen kentlinin, tarihi dokudaki alışveriş alanlarına da önem verdiğini göstermektedir.

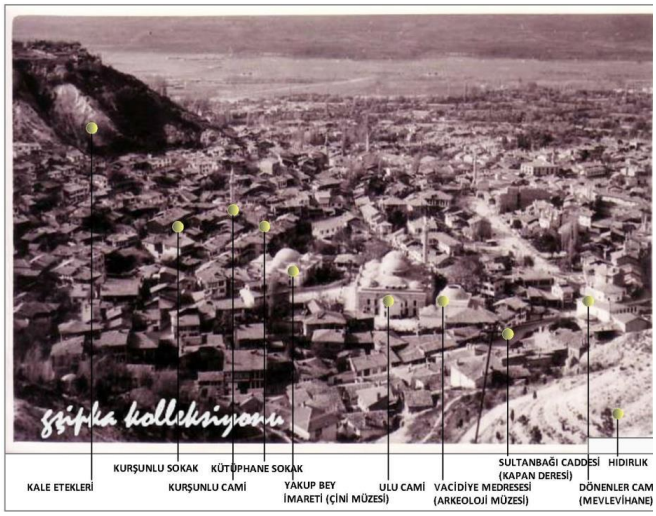
Eser [15], Kütahya'da sokakların çoğunlukla yöneliminin tepelere doğru oluşundan dolayı kapalı bir "raum (mekân)" etkisi verdiğini ve bu estetik görünüşlerin çoğunun cami minareleriyle ya da yüksek ağaçlarla sonlandığını belirtmektedir. Sokakların dar saçakların birbirine yakın oluşu sebebiyle yazın gölgelik, kışın da rüzgâra karşı korunaklı kentsel mekanlar oluşturmaktadır.

Şekil 3.7 Ahmet Yakupoğlu Kütahya sokak perspektifleri, sağda Kurşunlu Sokak [16]

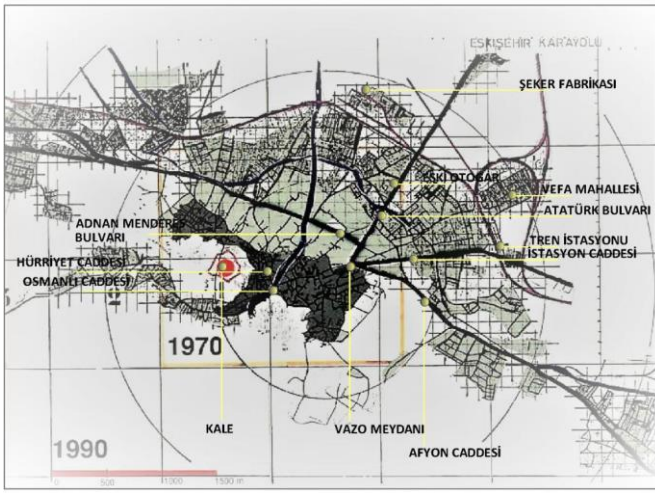

Şekil 3.8 Paşam Sultan Mahallesi, Kurşunlu Cami ve Ulu Cami çevresi sokak dokuları (Ö. Özbudak, 2018)

Şekil 3.7 Paşam Sultan Mahallesi, Kurşunlu Cami ve Ulu Cami çevresi sokak dokusu [17], (Ö. Özbudak, 2018)

Aru [18], kalenin bulunduğu tepe etrafında yay biçiminde kurulan kentin topoğrafyaya uygun bir biçimde kurulduğunu belirtmiştir. Bu yerleşim güneydeki dağlar ile kalenin bulunduğu tepe arasına da girerek güneydeki dağların eteklerini takip etmiştir.

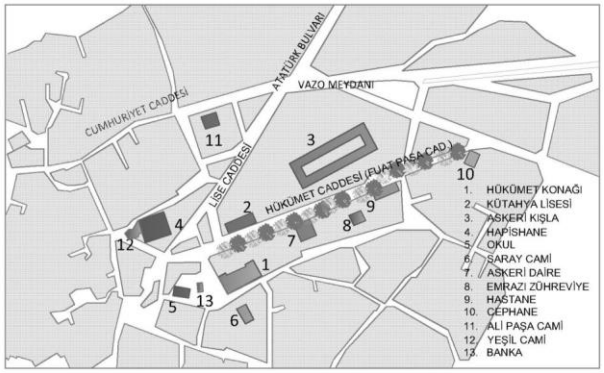

Şekil 3.8 Aru'dan [18] düzenlenerek kentin gelişimi

Ovaya doğru kayan yerleşim Ulu Cami merkez olmak üzere kısıtlı ışınsal bir sistem oluşturmuştur. Güneybatıda kuvvetli topoğrafik etkilerden dolayı kent bu yönde gelişim olanağından yoksundur. Bu yüzden kent doğu batı yönünde gelişirken kuvvetli bir şekilde kuzeybatı yönüne doğru gelişmiştir [18].

V. KÜTAHYA CUMHURİYET (VAZO) MEYDANI'NIN DÖNEMLERE GÖRE ANALİZİ

Osmanlı Döneminde Kütahya ve Cumhuriyet Meydanı: Kent merkezleri bedesten cami ve bu alan etrafındaki çarşı alanlarından oluşurken 1860 lı yıllardan sonra kurulan bankalar, sigorta şirketleri, oteller, iş hanları gibi merkezi iş alanlarını ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu kurulan yeni iş alanlarının yakınına ihtiyaç duyulan altyapı hizmetini karşılamak için posta binaları, tren istasyonları yapılarak kent içinde modern ve geleneksel alanların birbirinden farklılaşmasına ve ulaşımın gelişerek yaya odaklı yapılmış olan yolların yerini araç yollarının alarak banliyölerin oluşmasına neden olmuştur. Modernleşmenin getirdiği yeni yaşam kalıpları ve kamu alanlarının oluşması yeni arazi kullanım şekillerini ortaya çıkarmıştır. Bu durum sonucunda, konut alanları içinde millet esaslı farklılaşma yerini, sınıf esaslı farklılaşmaya bırakmıştır [19].

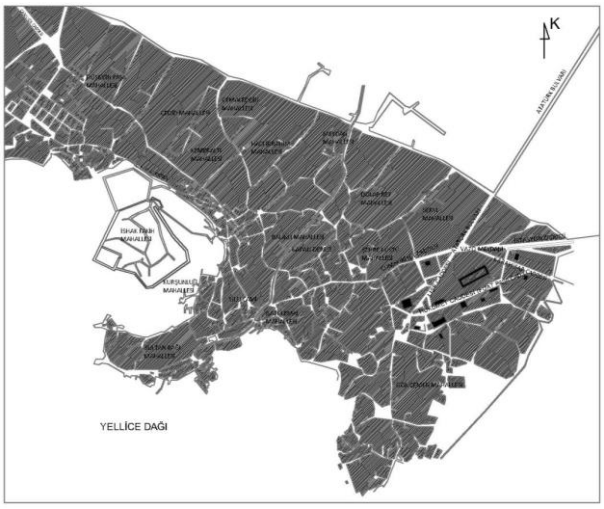
Şekil 3.9 Hükümet Konağı ve çevresi, Lami Eser'den [15] düzenlenerek (Ö. Özbudak, 2017)

Kütahya'da bu durum, Ulu Cami ve çevresinin tanımladığı geleneksel ticari ve yaşamın sürdüğü kent merkezinin yanında; Hükümet Konağı, Lise, Askeri Kışla gibi tanzimat yapılarının bulunduğu, geç Osmanlı döneminin modernleşme hareketi ile ortaya çıkan kent mekanlarının tanımladığı kent merkezini ortaya çıkarmıştır.

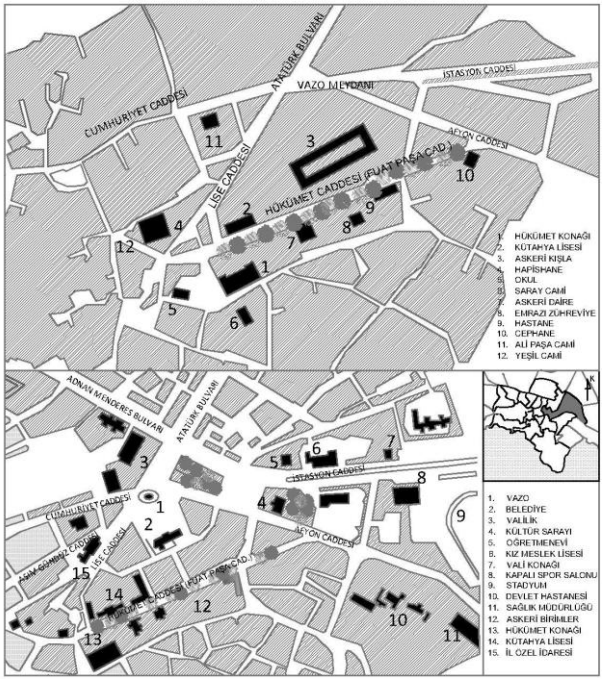
Şekil 3.10 1933 Yılı Askeri Kışla ve günümüz Cumhuriyet Meydanı [20], [21]

Erken Cumhuriyet Döneminde Kütahya: 1955 yılına ait Lami Eser'den [15] edinilen plan, doluluklar ve boşluklar birbirinden ayırılarak incelendiğinde, kale ve çevresinden batı yönüne doğru oluşan kentsel mekanların Cumhuriyet kenti kavramlarını ortaya koyan bir plan şemasına sahip olduğu görülebilmektedir. Cumhuriyet kentini tanımlayan, Atatürk Bulvarı, Afyon Caddesi ve İstasyon Caddesi gibi kesişerek meydan tanımlayan ve bu meydanda kamusal yapıların konumlandığı mekanlar görülebilmetekdir. Bu alandaki yapıların büyük çoğunluğunu Tanzimat döneminde yapılmış olan yönetim ve eğitim yapıları oluşturmaktadır.

Şekil 3.11 Cumhuriyet'in ilk yıllarında kent planı ve mahalleleri, Lami Eser'den [15] düzenlenerek (Ö. Özbudak, 2018)

Kütahya kent planında kentin tarihi çekirdeğine az müdahale yapılarak yeni yapılaşma alanları doğu batı yönünde tarihi çekirdek dışındaki alanlarda tanımlanmıştır. Ulu Cami ve çevresi tarihi çekirdeğin ana meydanını oluştururken bu noktadan ışınsal bir doğrultuda Cumhuriyet Caddesi ile kent merkezi Vazo Meydanı'na doğru kaymaya başlamıştır.

Şekil 3.12 1955 [15] yılı ve 1981 [12] yılı Vazo Meydanı planları (Ö. Özbudak, 2018)

Vazo Meydanı'na yakın alanlarda Tanzimat dönemi ile kentin idari, askeri birimlerinin önceden konumlanmış olması bu noktanın kentin merkez noktası olmasını kolaylaştırmıştır. Daha sonraki yıllarda, alanın genişletilerek meydan çevresine yönetim yapılarının yapılması ve kent akslarının bu noktada kesişmesi, bu meydanı kentin düğüm noktası konumuna getirmiştir. Erken Cumhuriyet dönemi fotoğraflarına bakıldığında ve Lami Eser planı incelendiğinde bu alanın henüz meydan olma özelliği göstermediği fakat aksların kesişim noktası olma özelliği gösterdiği görülmektedir.

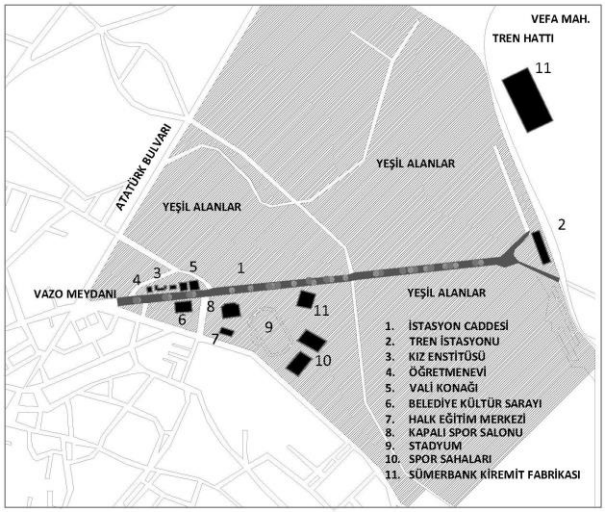
Şekil 3.13 Vazo Meydanı 1933 ve 1936 yılı Kışla [20]

Meydan çevresinde Atatürk bulvarı kuzey yönünde ilerleyerek Eskişehir- Kütahya yoluna ulaşırken İstasyon Caddesi tren istasyonuna, Adnan Menderes bulvarı Yoncalı'ya Afyon Caddesi de Afyon'a ulaşım sağlamaktadır. Çevreyolu yapılmadan önce şehirler arası ulaşım kent içinden geçmekteydi. Örneğin İstanbul'dan gelen araç Eskişehir-Kütahya yolundan sonra Atatürk Bulvarı'nı geçerek Afyon Caddesine dönmekteydi. 90'lı yılların sonuna doğru yapılan çevreyolu ile şehirler arası ulaşım kentin içine girmeden sağlanmaya başlamıştır. Atatürk bulvarı üzerinde olan Eski Otogar (Çinigar), kentin büyüyerek önceleri kent dışında olan otogarın kent içinde kalması, çevreyolu ile şehre girmeden ulaşımın sağlanması gibi nedenlerden dolayı Eskişehir-Kütahya aksı üzerine alınmıştır.

Kütahya Belediyesi binası Kışla binasının bulunduğu alan üzerine yapılmıştır. 1928 yılında önündeki park alanı açılmıştır [22]. 1936 yılında Kışla binasının bir kısmı Belediye binası olarak hizmet vermeye başlamıştır.

İstasyon caddeleri, Cumhuriyet dönemine ait ilk planlarda kentlerin yeni gelişme yönlerini belirleyerek seküler, modern, ulusal kimliğin; caddenin bağlandığı akslar, cadde üzerindeki kamusal yapılar ve bunların dizilimlerinin ortay çıkardığı anlam ile ortaya konduğu mekanlar olarak simgesel özellik göstermektedirler. Demiryolu ağları ile modernliğin kentlere ulaştırılması amaçlanmıştır [7].

Demiryolu ile Cumhuriyet'ten önce tanışan kentlerde İstasyon Caddesi'nin Tanzimat'a kadar dayandırılabilen erken dönem aksı ortaya çıkmıştır. Bu şekliyle cadde sadece Cumhuriyet modernleşmesini yansıtmayıp Osmanlı'nın 19. Yüzyıl batılılaşma hareketinin devamını da gösterdiği için süreklilik kavramından da bahsedilebilmektedir [7].

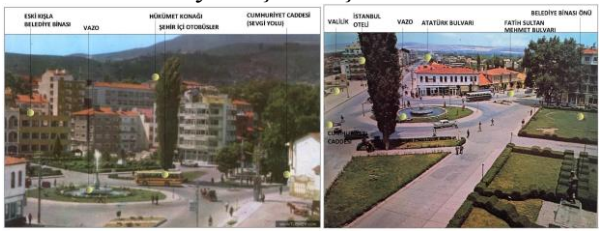

Şekil 3.14 İstasyon Caddesi erken Cumhuriyet dönemi 1955 [15]'den (Ö. Özbudak, 2018)

İstasyon Caddesi Vazo Meydanı'ndan başlayarak Tren İstasyonu ile sonlanan bir aks oluşturmakta ve Erken Cumhuriyet döneminde cadde üzerinde Vazo meydanına daha yakın olan alanda bulunan okullar dışında yapılaşma bulunmamaktadır. Daha sonraki yıllarda, bu aks üzerinde

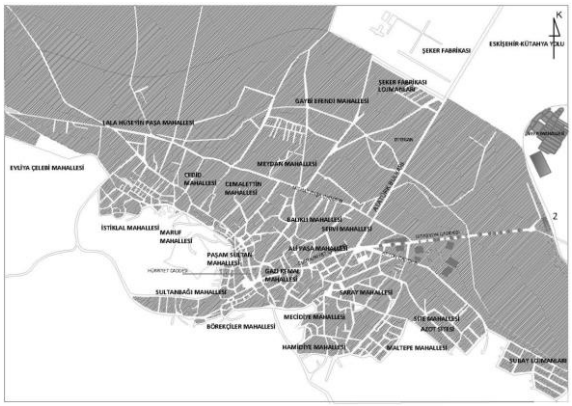
spor kompleksleri, diğer eğitim binaları, DSİ binası ve konut blokları yapılarak aks kentin önemli caddelerinden biri olacaktır.

Geç Cumhuriyet Döneminde Kütahya: Kent gelişiminin hızlandığı bir dönem olup, bu dönemin Azot Fabrikası'nın açılması ile başladığı düşünülebilir. Azot sitesi doğu yönünde yapıldığı dönemde kent çeperi olarak tanımlancak alanda kurularak büyüme bu yönlere doğru kaymaya başlamıştır. Kent'in ana aksları boyunca yeni mahalleler kurulmaya başlanmıştır.

Şekil 3.15 Vazo Meydanı 1973 yılı [22] (Ö. Özbudak, 2017)

1968 yılında yapılan ikinci imar planı ise, tarihi eserlere, tarihi ve geleneksel dokuya, mevcut sivil mimariye karşı son derece saygılı ve duyarlı davranılarak ele alındığı halde, mevcut dokuyu koruyucu olmaktan çok, bozucu özelliktedir. Tarihi doku "meskûn alan" olarak adlanrılarak, diğer konut alanlarıyla aynı özellikte görülmüş ve hiçbir koruma kararı getirilmemiştir. Tarihi doku içindeki yapılar diğer yapılar gibi yıkılır ve yenilenirken çevreye uygunluğunun aranması söz konusu olmamaktadır. Bu dönemde yapılan diğer benzer imar planlarında da görüldüğü gibi bu planda en büyük bozulmaya, Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından kentin ortasından geçirilen 30 m genişliğindeki karayolu neden olmuştur (Adnan Menderes Bulvarı ve Afyon Caddesi). Tarihi kentsel doku bıçak gibi ikiye bölünerek, yol boyu ve yakın çevresi yüksek binalar için çok cazip hale gelmiştir. Ulaşım şebekesindeki diğer yollar da her ne kadar mevcut yollara oturtulmuş olsa da, genişletilmeleri halinde etrafındaki binaların yıkılmasına ve daha yüksek binaların yapılmalarına neden olmuşlardır [4].

Şekil 3.16 1980 yılı kent planı Tuncel'den [9] düzenlenerek (Ö. Özbudak, 2018)

Günümüzde Kütahya: Kentsel dönüşümün hızlandığı, eskinin yıkılıp yeni yüksek katlı yapıların yapılmasıyla değişimin hızlandığı bir dönemdir. Kentteki değişim kısa ziyaret aralıklarına bile fark edilebilmektedir. Ana bağlantı noktalarında yeraltı geçitleri, akış yönleri değiştirilen ana akslar, önceleri yan sokak olan alanların şehir içi ana ulaşım aksına dönüştürülmeleri gözlemlenebilen özelliklerdir. Bu değişimler kent merkezinde olduğu için tarihi koruma alanı dokusunda da değişimlere neden olmaktadır. Sokak olan bir alan otobüs hatlarının geçtiği bir caddeye dönüştüğünde, buranın genişletilmesi ile sokak dokusunun bozulması gibi değişimler gözlemlenebilmektedir.

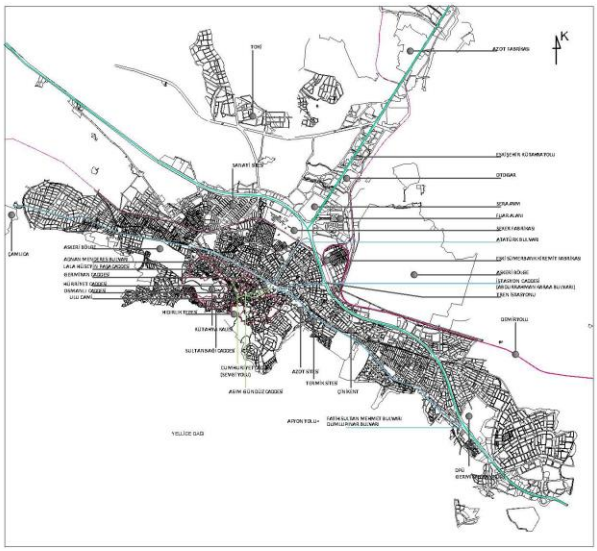

Şekil 3.17 Günümüz bulvarlar ve yeraltı geçitleri [13]

Şekil 3.18 1957 yılı Sultanbağı Caddesi ve Kapan Deresi [18], aynı açıdan günümüz Sultanbağı Caddesi [23]

Sanayileşme öncesi ve kentleşme hızının yavaş olduğu dönemlerde kent merkezleri geleneksel işlerin yer aldığı, zanaat türü küçük üretim ve ticaretin yoğunlaştığı alanlar olarak görülmektedir. Konut ve işyerleri farklılaşmadığı için kent merkezi konumunda olan işyerleri aynı zamanda yönetim denetim ve ticaretle uğraşan kesimin konut alanı olarak kullanılmaktadır. Sanayileşme ile kent merkezlerinin "kentin beyni" olarak tanımlanmasının nedeni bu alanda yoğunlaşan karar verme, denetleme ve koordinasyon işlevlerini kazanmasıdır. Kent merkezlerinde, tüm kentin toplumsal ve ekonomik işlevlerinin yönetimi ve denetimi toplanmıştır [24].

Şekil 3.19 Kütahya Güncel İmar Planı (Ö.Özbudak, 2018)

Osmay'ın [24] bu görüşünden yola çıkılarak Kütahya kent merkezi için de aynı yorumu yapmak mümkündür. Tanzimat ve Cumhuriyet dönemine kadar olan süreçte, Ulu Cami ve çevresinde ticaret, zanaat, konut birimlerinin bulunduğu alan kent merkezi olarak işlevini sürdürmüştür. Buna göre bu alanın aynı zamanda kentin karar verme, denetleme ve koordinasyon işlevlerini üstlendiği söylenebilmektedir. Cumhuriyetle birlikte günümüze kadar süreçte sanayileşme ile birlikte kentin karar verme denetleme ve koordinasyon birimlerinin Vazo Meydanı ve çevresinde toplanmaya başladığı görülmektedir. Bu alan hem tarihi bölgeye yakın olması aynı zamanda da sanayi birimlerinin bulunduğu alana aks oluşturması nedeni ile tüm bölgelere kolaylıkla ulaşım da sağlamaktadır. Böylece kentin ticari faaliyetleri Cumhuriyet (Vazo) Meydanı'nı merkez alarak çevreye ışınsal akslar üzerinden dağılım göstermektedir.

VI. SONUÇ

Kütahya kentinde, Tekeli'nin [1] ülke geneli için belirttiği sürece paralel olarak, Osmanlı Tanzimat dönemi ile modernleşme çalışmalarının erken dönem yapılanmaları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kentin merkezi, Ulu Cami ve çevresindeki idari, ticari yapıların oluşturduğu alanda oluşurken, Tanzimat dönemi ile birlikte Hükümet Konağı, idari ve askeri yapıların bulunduğu, günümüzde Vazo Meydanı olarak kullanılan alana doğru kaymaya başlamıştır. Tanzimat dönemlerinde kent bu alanda sonlanmaktadır. Cumhuriyet modernleşmesiyle birlikte imar planları yapılan kentte, açılması öngörülen bulvarlar, meydanlar, kamu yapıları ile kentin doğu batı yönünde genişleyerek yeni, farklı farklı merkezler tanımlanarak günümüze kadar olan süreçte kent, bu plana göre yapılandırılmıştır. Bu şekilde tarihi alana müdahalenin az olması kentin tarihi dokusunun ve modern dokusunun bir arada fakat birbirine müdahale etmeden belli bir zamana kadar bozulmadan var olmasını sağlamıştır. Cumhuriyet (Vazo) Meydanı ve çevresi yönetim birimlerinin ağırlıkta olduğu, etrafında alışveriş alanlarından oluşmuş bir kentsel mekandır. Bu meydan Cumhuriyet'in ulaşmak istediği temizlik sağlık güzellik imgelerini yaşatması amaçlanan kent birimlerinin kesişim noktası olarak önem taşımaktadır.

Cumhuriyet dönemine ait mimari miraslar hızlı bir şekilde yeni yapılara alan açılması için yıkıma uğramaktadır. Bu sebeple günümüze ulaşamayan çok sayıda yapı bulunmaktadır. Cumhuriyet ve sonrası döneme ait yapıların da günümüze ulaştırılırken orijinalliğini, yapının bağlamına uymayan malzemelerin kullanılmasıyla çeşitli şekillerde yitirdiği görülmektedir.

Kent için tarihi doku içinde önem taşıyan yapıların korunması yanında, daha sonraki yıllarda yapılmış olan Cumhuriyet dönemine ait yapıların yıkımının önüne geçilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

[1] Tekeli, İ., (2009). Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 8. Cilt, İstanbul.

[2] Lynch, K., (2011). Kent İmgesi, 3.Basım, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.; Çeviren: İrem Başaran.

[3] Çalışkan, O., (2003). "Mekandaki Kemalizm-II Anadolu'da Bir Yarı-Çevre Modernite Deneyimi: Kemalizmin Şehirciliği", Aydınlanma 1923, 48(48), 53-64.

[4] Akçura, T., Çapar, M., (1973). "Sanayileşmemiş Bir Ülke Olarak Türkiye'de Tarihi Çevre Korunması ve Restorasyon", Mimarlık Dergisi, Sayı 8:5-7.

[5] Solmaz, N. ve Taşkınsu, F. (1994). "Kütahya Koruma İmar Planı: Planlama-Uygulama Sürecinin İrdelenmesi", 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kolokyumu, MSÜ, Sayfa:46.

[6] Eres, Z., (2014). "Erken Cumhuriyet Döneminde Çağdaş Kırsal Kimliğin Örneklenmesi: Planlı Göçmen Köyleri", Mimarlık Dergisi, Sayı 375.

[7] Çetin, S., (2012). "Geç Osmanlıdan Erken Cumhuriyete İç Batı Anadolu'da Kentsel Yapının Değişimi: Manisa, Afyon, Burdur ve Isparta Kentleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", Metu Jfa, 2 (29): 89-126.

[8] Coğrafya Harita, Kütahya İli Haritası, http://cografyaharita.com/haritalarim/4l_kutahya_ili_haritasi.png, 2 Kasım 2017.

[9] Tuncel, M., (1981-1982). "Kütahya İlinin Beşerî ve İktisadi Coğrafyası", Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya, İstanbul: 21-34.

[10] Türkiye İstatistik Kurumu, Nüfus ve Demografi, Kütahya Nüfus İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist, 2 Kasım 2017.

[11] Yeşil, M., (1938). "Kütahya İlinin Kısa Coğrafyası" Matbaai Ebüzziya, İstanbul.

[12] Altun, A., (1981-1982). "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi 'Bir Deneme'" Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya, İstanbul: 171-700.

[13] Kütahya Belediyesi Youtube Sayfası, Kütahya Tarihi Yerler Hava Fotoğrafları, https://www.youtube.com/watch?v=SPbi-PsmjHg, 5 Kasım 2017.

[14] Bayartan, M., (2009). "Osmanlıdan Günümüze Kütahya Şehrinin Yapı Taşları: Mahalleler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, 18: 57-70

[15] Eser, L., (1955). Kütahya Evleri, Doktora Tezi, İTÜ, İstanbul.

[16] Yakupoğlu, A., (1991). Rengârenk Kütahya, Türkpetrol Vakfı.

[17] Wowturkey Türkiye Fotoğrafları Paylaşım Forumu, Eski Kütahya Fotoğrafları,http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=6217757#6217757, 25 Şubat 2018

[18] Aru, K.A., (1998). Türk kenti: Türk Kent Dokularının İncelenmesine ve Bugünkü Koşullar İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
[19] Tekeli, İ. (2011). Toplu Eserler-15 Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları, Tarih Vakfı.
[20] Kütahya Valiliği İnternet Sayfası, Geçmişte Kütahya Fotoğrafları, http://www.kutahya.gov.tr/fotograflarla-kutahya, 11 Kasım 2017.
[21] Özgün Özbudak Fotoğraf Arşivi, 2017-2018.
[22] Kütahya (İl), (1973). Cumhuriyetin 50. Yılında Kütahya 1973 İl Yıllığı, Kütahya.
[23] Google Earth Uygulaması, Kent haritaları, Sokak Görünümleri ve Fotoğrafları, 2 Kasım 2017.
[24] Osmay, S., (1998). "1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü", Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 139-154; Derleyen: Sey, Y., 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.